

omnia interpretari in malum, persequi veritatem, non complacere in Deo, obstinari in peccatis, perdere totum tempus vite sue. Et isti sunt duodecim fructus arboris peccati commissi in indigna suscepcione corporis Xristi.

Nota hic etiam quod, ut dicit JOHANNES OS AUREI in quodam *Tractatu de Missa*, quod quando presbyter vult celebrare debet considerare:

Primo, quod habet offerre Dei Filium Deo Patri, quod summum opus est. Ideo, cum summa reverentia proferat, cogitet, signet, non ut illi qui videntur «jugar a l'esgrima» quando signant sic velociter sine devotione.

Secundo, quod per hoc habet Deo reconciliare se et populum et caveat ne per eum perdat sibi et aliis tantum sacrificium, cum sit factus medius inter populum et Deum. Ideo ante missam modo dicto se paret. Ibi sit tota intentio distincta et plena prolacio, discretissima execucio, in recipiendo se indignum penset. Oret angelos circumstantes orare pro eo. Et post missam oret et non se immisceat secularibus nec per tempus comedat, nisi visibiliter facta digestionem specierum. Cogitet periculum in faciendo contrarium, quia *Malachie*, primo capitulo: «Dicit Dominus ad vos sacerdotes, qui offertis pollutum super altari meo», sequitur: «Ego sum qui iudico», quasi dicat 'qui scio, possum et volo hoc vindicare ad plenum'. Nonne sacerdotes de sor-[f. 45v]-te Domini sunt et peccata populi mei comedunt et me sicut populus offendunt? Dabo eos contemptibiles populis et ultimo percutiam et non est qui de manu mea possit eruere. Hec dicit Dominus, inquit IOHANNES OS AUREI ut prius.

Et hoc satis pro ista materia, causa brevitatis, quia infinita restant dicenda.

Supra scripta sumpta fuerunt a sermonibus Reverendi magistri Ffrancisci Eximènec

Roma, octubre del 1990

Jaume de PUIG I OLIVER

HUMANISME CATALÀ?

Darrerament s'ha discutit si i fins a quin punt era lícit de parlar d'un humanisme català d'abans de la segona meitat del segle XV. S'ha emès l'opinió que postular un humanisme català abans d'aquesta data era més un concepte o un miratge historiogràfic que no pas una realitat controlada

i controlable.¹ Aquesta posició ha originat reaccions que potser eren inevitables.² Sense voler trencar el desenvolupament d'una polèmica que ha de clarificar encara molts aspectes de la història literària catalana, nosaltres creiem que, si és abusiú parlar d'humanisme a propòsit d'actituds que poden perfectament ésser compreses com a posicions que continuen una o altra tradició medieval, també és abusiú de prohibir que siguin qualificades d'humanístiques aquelles actituds que trenquen amb hàbits intel·lectuals i morals corrents durant els darrers dos segles medievals i que entronquen amb actituds típiques de l'època del Renaixement.

Pel que fa al punt central de la polèmica, que és la definició d'humanisme, no s'ens escapa que intentar de circumscriure l'humanisme al conreu dels «*studia humanitatis*» en un sentit estricte pot ésser una formulació avantatjosa en el debat sobre l'oposició i les influències entre l'Edat Mitjana i el Renaixement, sobretot si s'entén el fenomen renaixentista a partir d'una concepció burckhardtiana.

Amb tot, tant la ja llarga discussió dels punts de vista de Burckhardt sobre el renaixement italià, com la voluminosa obra posterior de Konrad Burdach i les tesis més recents i contraposades de Paul Oskar Kristeller i d'Eugenio Garin sobre el fenomen de l'humanisme i el renaixement en tota la seva complexitat³ han permès d'adquirir punts de vista més matisats i sobretot molt més rics que els que s'havien manejat en el passat.

---

1. Cf. Lola BADIA, *L'«Humanisme català»: Formació i crisi d'un concepte historiogràfic*, dins «Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes», Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1980, 41-70; *Sobre l'Edat Mitjana, el Renaixement, l'humanisme i la fascinació ideològica de les etiquetes historiogràfiques*, dins «Revista de Catalunya», núm. 8 (maig 1987), 143-155; *A propòsit de les obres de Jeroni Pau*, dins «Llengua i Literatura», 2 (1987), 590-594. Treballs reeditats en el recull de la mateixa autora *De Bernat Metge a Joan Roís de Corella. Estudis sobre la cultura literària de la tardor medieval catalana*, Barcelona, Edicions dels Quaderns Crema 1988, 13-56.

2. Cf. Miquel BATLLORI, *Entorn de certs corrents actuals sobre l'Humanisme i el Renaixement a Catalunya*, dins «L'Avenç», núm. 66 (desembre 1983), 18-22, recollit després en el volum del mateix autor *Orientacions i recerques*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes - Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1987, 80-85; ID., *Introducció a Jordi RUBÍ i BALAGUER, Humanisme i Renaixement*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya - Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1990, 5-19.

3. Sobre l'humanisme i el renaixement són bàsiques, entre moltes d'altres, les obres següents: J. BURCKHARDT, *La cultura del Renacimiento en Italia*, [Basilea 1860], Barcelona, Iberia 1983 (5a ed.); K. BURDACH, *Vom Mittelalter zur Reformation*, 11 volums, Berlín 1912-1939; *Reformation, Renaissance, Humanismus*, Berlín 1918; J. HUIZINGA, *El otoño de la Edad Media*, Madrid, Alianza 1984 (5a ed.); F. CHABOD, *Studi sul Rinascimento*, Torí, Einaudi 1967; G. GENTILE, *Il pensiero italiano del rinascimento*, Florència, Sansoni 1968; C. VASOLI, *La dialettica e la retorica nell'umanesimo*,

Així, és cert que avui seria il·lusori de separar l'«humanista» de l'ofici de literat, com el «legista» de l'ofici jurídic, etc. És cert també que l'humanista es distingeix per la manera nova com llegeix els clàssics: hi ha un esperit nou, una sensibilitat nova, que esguarda el passat amb ulls nous, amb un sentit nou i particular de la història, com no hi havia hagut fins en aquell moment. Però seria igualment il·lusori de no adonar-se que quan s'adquireix un sentit nou de la història, hom descobreix i situa a l'encop el sentit de la pròpia individualitat i originalitat. El passat de les lletres humanes, la reivindicació dels «studia humanitatis» són emmarcats pels humanistes amb referència al seu propi present.

Què fa Petrarca, el «primus homo modernus»? Petrarca no fa res més, ni res menys, que analitzar la corrupció i la impietat del seu temps i esbrinar-ne les causes, que ell concreta en dues: l'exacerbació del naturalisme difós a l'occident llatí a través de la divulgació de l'obra filosòfica i científica dels àrabs, i el predomini indiscriminat de la lògica i de la dialèctica, signe de mentalitat racionalista. Contra aquests dos mals assenyala els corresponents antidòts: en comptes de dispersar-se en el coneixement exterior de la naturalesa, cal retornar a si mateix i buscar el coneixement de la pròpia ànima; en comptes de lliurar-se als exercicis d'una dialèctica buida, cal treballar amb les «litterae humanae», l'eloqüència i la retòrica clàssiques. En Petrarca, el redescobriment de la filologia representa la troballa d'un mètode que ha de conduir a l'objectiu que es busca. La finalitat del seu esforç intel·lectual és el propi coneixement i perfeccionament, la litera-

---

mo, Milà, Feltrinelli 1968; E. CASSIRER, *Individuo y cosmos en la filosofía del renacimiento*, Buenos Aires 1951; W. DILTHEY, *L'analisi dell'uomo e l'intuizione della natura. Dal rinascimento al secolo XVIII*, 2 vols., Florència, La Nuova Italia 1974; *Hombre y mundo en los siglos XVI y XVII*, Méxicó 1947 (2a ed.); C. VASOLI, *Umanesimo e rinascimento*, dins *Questioni di storiografia filosofica. La storia della filosofia attraverso i suoi interpreti*, II, Brescia, La Scuola 1974, 9-57; A. G. DEBUS, *L'uomo e la natura del rinascimento*, Milà, Jaca Book 1982; J. BOWEN, *Historia de la educación occidental*, vol. II: *La civilización de Europa*, Barcelona, Herder 1986 (2a ed.); P. O. KRISTELLER, *La tradizione aristotelica nel rinascimento*, Pàdua, Antenore 1962; *La tradizione classica nel pensiero del rinascimento*, Florència, La Nuova Italia 1965; *Otto pensatori del rinascimento*, Milà-Nàpols, Ricciardi 1970; *Concetti rinascimentali dell'uomo e altri saggi*, Florència, La Nuova Italia 1978; Eugenio GARIN, *La cultura filosofica del rinascimento italiano*, Florència, Sansoni 1961; *Medioevo y renacimiento*, Madrid, Taurus 1983 (2a ed.); *L'umanesimo italiano*, Bari, Laterza 1981; *Ciencia y vida civil en el renacimiento italiano*, Madrid, Taurus 1982; *La revolución cultural del renacimiento*, Barcelona, Crítica 1984; *L'educazione in Europa (1400-1600)*, Bari, Laterza 1976; *Rinascite e rivoluzioni. Movimenti culturali dal XIV al XVIII secolo*, Bari, Laterza 1976; *El zodac de la vida*, Barcelona, Edicions 62, 1981; Eusebi COLOMER, *De la Edad Media al Renacimiento*, Barcelona, Herder 1975; Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *De l'Edat Mitjana al Renaixement*, Barcelona, Teide 1979.

tura serà un mitjà per a arribar-hi. Un altre serà Plató, contraposat a un Aristòtil que hom li subordina. I Agustí, evidentment.

Independentment de les seves fonts i dels seus instruments, l'humanisme és, abans que res més, una presa de consciència amb referència a una missió pròpiament humana. Aquesta presa de consciència se situa en l'horitzó de la renovació, del renaixement, d'un fenomen grandios de regeneració i de reforma universal, que marcà els segles XIV, XV i XVI, i en el qual el retorn a l'antiguitat clàssica significava un retorn a les coses autèntiques; es volia autèntica la religió, la vida civil, les arts plàstiques, la poesia, la devoció, etc. Humanisme i renaixement constitueixen un sol procés. No es podria avui sostenir amb seriositat que els «*studia humanitatis*», entesos com a fenomen literari i filològic, originessin l'esperit renaixentista, a la manera com una causa accidental produeix un efecte substancial. Més aviat cal partir de la convicció contrària: l'aparició, el renéixer d'un esperit nou, ajudat per una colla de factors exteriors influents i confluents, és el que utilitzarà les «*humanae litterae*» com a instrument, mètode i signe dels temps. Per això, quan l'impuls renaixentista arriba al seu terme, l'humanisme degenera en pura retòrica.

Cal, doncs, tenir en compte que el senyal distintiu de l'humanisme consisteix primordialment en un sentit nou de la vida de l'home i dels seus problemes, arrancant de la crítica d'uns models intel·lectuals i culturals esgotats i d'una ebullició social de forta intensitat. Aquest nou sentit de la vida de l'home s'expressa de maneres multiformes, de vegades fins i tot oposades, i culmina en les celebracions teòriques de la dignitat de l'home com a ésser en certa manera extraordinari en relació amb la resta del cosmos.

Si no es té molt en compte que l'humanisme és sobretot una reacció inicialment extrauniversitària contra la cultura oficial de l'Escola, tal com es formulava el segle XIV, i si s'oblida que aquesta reacció anava indiscutiblement amb un cert aire del temps per causes que ja s'han discutit prou en la bibliografia sobre el període, no hi ha manera d'entendre de forma coherent un fenomen tan curiós com aquest: perquè la revolució científica, conceptualment preparada durant el segle XIV, trigarà encara dos segles a descloure's. És a dir, quan ens preguntem per què la vida universitària dels segles XV i XVI és tan remisa a desenvolupar les conseqüències de molts principis de la «*via modernorum*» instaurada durant el segle XIV, que havien de dur de dret a la constitució de la ciència moderna, ens trobem que és l'humanisme, en tant que reacció antinominalista i anticciències naturals, que ha barrat aquesta possibilitat. Tot allò que reneix en aquesta època porta la marca de la preterició de l'interès pròpiament científic. No li llevarem mèrits, però ens limitarem a assenyalar que l'arraconament de l'humanisme i el final del període dels ideals renaixentistes ve a coincidir amb l'emergència de la revolució científica.

Tornant al moment de la transició cultural de finals del segle XIV a Catalunya, nosaltres constatem que, com a època de crisi, és un moment d'aiguabarreig de corrents prou diversos i en molts aspectes encara internament poc clarificats. I si no s'hi albira la plenitud dels temps moderns, sí que se n'anuncien aspectes i trets amb claredat meridiana; de manera que, segons nosaltres, no ha de constituir cap extrapolació conceptual ni cap miratge historiogràfic de considerar com a humanístiques algunes actituds, que, en el pas del segle XIV al XV, manifestin la influència del primer humanisme italià o que entrin en diàleg amb ell, ja sigui directament, ja sigui a través d'autors i obres al seu torn influenciades pel moviment intel·lectual encapçalat durant la catorzena centúria per Francesco Petrarca.

D'altra banda, la frondosa literatura que avui dia es pot manejar sobre l'humanisme ha ajudat a prendre consciència que no hi ha un model dogmàtic d'humanisme, sinó humanismes diversos, depenents de fonts i fets intel·lectuals i històrics diferents, amb ritmes temporals peculiars, que interpel·len més que no pas simplifiquen la tasca de l'historiador, i en l'elucidació dels quals les dates concretes de manifestació dels fets són signes que obren interrogants històrics precisos, als quals s'ha de respondre amb aportació de dades, no amb conceptes historiogràfics, per molt que siguin avançats des d'un punt de vista parcial.

En el cas de l'humanisme català hi ha dues qüestions bàsiques a precisar i a resoldre:

a) Si a finals del segle XIV es detecta o no a Catalunya un interès pels textos, el pensament i el prestigi dels escriptors antics -en la mesura que aleshores podien ésser coneguts- que tendeixi, poc o molt, a supplantar en les consciències els valors intel·lectuals i morals transmesos per la tradició medieval cristiana.⁴

b) Si en aquesta època apareix en la literatura catalana llatina o vernàcula algun tret que reveli la seva connexió amb alguna de les noves direccions literàries impulsades per Petrarca, i aquí entenem l'humanisme petrarquesc no només com l'impuls dels «*studia humanitatis*», sinó principalment com l'emergència de l'individu humà al primer pla de les preocupacions intel·lectuals, aspecte negligit en la discussió en curs sobre l'humanisme català.

Si aquests mínims existiren i es pot demostrar d'alguna manera que estigueren vinculats amb els corrents humanístics que aleshores despuntaven més enllà dels Pirineus, creiem que justifiquen un discurs sobre l'humanisme català. Aquest humanisme no seria com altres humanismes, ben

4. En aquest sentit, es pot consultar el nostre *Antoni Canals i els clàssics llatins. Notes sobre un ambient*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», IV (1985), 173-186.

cert, i per això mateix seria l'humanisme català. La tasca del filòleg i de l'historiador consisteix a definir-ne característiques i propietats, originalitat i dependències, aportacions i mancances, el món del qual prové i aquell en el qual s'insereix, així com el seu destí i les causes que van provocar el seu desenllaç.

Des d'aquest punt de vista hi ha molt a dir encara, i certament a dir amb tota circumspecció.⁵ No es tracta de moblar els nostres segles XIV i XV amb pinzellades petrarquesques de dubtosa autenticitat, sinó de veure si hi hagué aquest tipus d'influències o una maduració d'alguna manera paral·lela, per quines causes concretes i amb quins accents temàtics, sense oblidar d'assenyalar les discrepàncies que hi pugui haver entre formulacions que responen a estats d'esperit d'alguna manera idèntics. Si és legítim de criticar alguns treballs catalans d'abans de la guerra sobre l'humanisme català, no és pas, a parer nostre, perquè parlessin del tema, sinó perquè, enduts potser per la brillor d'un concepte historiogràfic encara molt burckhardtian, els seus autors o alguns d'ells no van aprofundir prou en la presentació del contorn precís que l'humanisme va prendre a Catalunya en el pas del segle XIV al XV. És a dir, perquè van parlar més d'«humanisme» que d'«humanisme català».

---

5. En aquest sentit, no podem passar per alt la importància de la publicació dels inventaris de la biblioteca papal de Peníscola [cf. Josep PERARNAU, *Els inventaris de la biblioteca papal de Peníscola a la mort de Benet XIII*; *Darrer inventari de la biblioteca papal de Peníscola (1423)*; *Darrer inventari de la biblioteca privada de Benet XIII (1423)*; *Taula de volums i de llur destí*, dins «ATCA», VI (1987), 7-295], on abunden les obres dels clàssics i dels primers humanistes. Gràcies a la publicació d'aquests inventaris podem saber, entre moltes altres coses, qui comprava a València o a Catalunya els manuscrits dels clàssics i dels humanistes procedents de la dispersió d'aquella biblioteca, o els noms d'aquells que reberen alguns d'aquells volums en paga de serveis prestats. La dispersió en terres catalanoparlants de la biblioteca papal penisciana ha pogut ésser un altre focus d'influència dels clàssics i dels humanistes, i aquest és un camp d'estudi que pot donar més d'una sorpresa.

Jaume de PUIG I OLIVER

CINC DOCUMENTS TOLOSANS SOBRE RAMON SIBIUDA

René Gadave va desvetllar ja fa anys la nostra curiositat sobre el fons *Notaires (E)* dels Archives de la Haute Garonne i assenyaladament sobre el registre Assolenti, notari tolosà de principis del segle XVI.¹ Entre els regests de documents que va publicar sobre la Facultat de Dret de l'antic Estudi General de Tolosa, hi havia una fugaç aparició de Ramon Sibiuda en funcions de rector.² Això ens va animar a reprendre el registre Assolenti de cap a cap, a transcriure el document que Gadave només havia regestat i els altres que per ventura hi vam trobar, en els quals Sibiuda també compareixia.

En el primer dels documents que ara són publicats, de l'any 1434, Ramon Sibiuda hi és esmentat com a rector. En dos altres documents del 1435 Sibiuda torna a sortir com a rector. Quan el seu nom apareix al costat de i barrejat amb noms de framenors, predicadors, carmelitans, agustins o canonges, és presentat sense cap indicació de pertinença a un o altre orde religiós. En els documents que publiquem és anomenat mestre en teologia, «sacre pagine magister», un cop.

En un document publicat el seu dia per Marcel Fournier i datat el 17 de març del 1429,³ Ramon Sibiuda era anomenat rector i mestre en arts. Podem conjecturar, per tant, que Sibiuda ja era professor a l'estudi tolosà abans de 1429, perquè per a accedir al rectorat -que era un càrrec trimestral⁴- calia observar l'ordre d'antiguitat en el si de cada facultat.⁵ La documentació coneguda fins avui permet, doncs, d'asseverar que Sibiuda va començar essent professor de filosofia a l'Estudi de Tolosa, del qual fou rector durant un trimestre del 1429, un altre del 1434 i un altre del 1435, almenys. Entre 1429 i 1434 va canviar de facultat, passant a regentar una càtedra de teologia.

1. Cf. René GADAVE, *Les documents sur l'histoire de l'université de Toulouse et spécialement de sa faculté de droit*, Tolosa de Llenguadoc 1910.

2. *Ibid.*, 110.

3. Cf. Marcel FOURNIER, *Les statuts et privilèges des Universités françaises depuis leur origine jusqu'en 1789*, vol. I, París 1890, 774 a-b.

4. Cf. els estatuts de l'Estudi de Tolosa del 1313, dins M. FOURNIER, *op. cit.*, 474-476.

5. Cf. *ibid.*, el document núm. 543, del 12 de març de 1311, p. 470: «V. Item, quod de doctoribus vel magistris secundum suam facultatem eligatur in rectorem antiquior de sua facultate, qui numquam rector fuerit. Quod si antiquior alias rector fuerit, assumetur post primum antiquum antiquior, et sic de aliis successive, donec omnes per ordinem fuerint assumpti. Post quod rursus eodem ordine iteretur».